

Ст.н.с. МАРТА СУГАРЕВА-ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПРИ БАН

Н.с. ИВАН ГАРНИЗОВ- ЛАБОРАТОРИЯ ПО ТЕЛЕМАТИКА ПРИ БАН

КАМЕЛИЯ ЛИЛОВА, мл. експерт- ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПРИ БАН

**СЪВРЕМЕННИ ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛИ НА ЕВРОПА
СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА ЕВРОПА**

**CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC PROFILES OF EUROPE
PRESENT STATE AND TRENDS OF THE POPULATION IN EUROPE**

MARTA SUGAREVA- Senior research Fellow, Center for Population Studies, Bulgarian Academy of Sciences

IVAN GARNIZOV- Research fellow, Laboratory for Telematics, Bulgarian Academy of Sciences

KAMELIA LILOVA- Senior Expert, Center for Population Studies, Bulgarian Academy of Sciences

Abstract:

The demographic situation and the recent demographic trends in the European countries are analyzed. The aim is to provide information and background for discussion on the respective contribution of each country, including Bulgaria, to the population reproduction, in the process of European integration. The demographic characteristics of several sub-regions of Europe are examined, namely: Western Europe; Northern Europe and Scandinavia; Southern Europe; Balkan region; Central Europe and Eastern Europe (countries of the former Soviet Union).

In the first article we study **the present situation and the trends of the population** in the European countries: the member-countries of the EU, the acceding countries (Bulgaria and Romania), and the candidate-members. Data are provided for each country and for sub-regions, about the population size on January 1st, 2006, as well as on the recent demographic trends, namely the natural growth, the net migration, and the total population growth in 2005. Further figures display the population growth of each country in terms of its relative size at various years in the period 1960-2005, compared to the population size in 1960. These trends appear to be different in the sub-regions of Europe, Bulgaria being one of the countries with lowest growth-rate for the period under investigation. In the first three sub-regions of Europe: Western Europe, Northern Europe and Scandinavia, Southern Europe, the trends of population dynamics are rather regular and growing, while in the latter three: the Balkan region, Central Europe, Eastern Europe (countries of the former Soviet Union), an inverted U-curve is observed. During the last years in most of the countries, formerly belonging to the socialist system, negative trends of population are dominant, what can be explained mainly by negative net migration.

Увод

Присъединяването на България към Европейския съюз¹ поставя на дневен

¹ Преди да се назове *Европейски съюз*, общността от държави се е наричала *Европейска Общност* или *Европейска Икономическа Общност*. През

1951 г. се създава *Европейската Общност за Въглища и Стомана*, в която участват 6 държави: Белгия, Западна Германия, Люксембург, Франция, Италия и Холандия. През 1957 г. същите 6 държави подписват *Римския договор*, с който се създават още две общности: *Европейската Общност за Атомна Енергия* и *Европейската Икономическа Общност*. Формира се "свободният пазар". През

ред въпроси, отнасящи се до това по какъв начин ще се извърши интеграцията ни към една общност от държави, която още от своето създаване през 1973 г. до днес поетапно разширява своя обхват (географски граници и брой държави-членки) и своето население.

Ще разгледаме някои важни елементи от евроинтеграцията, отнасящи се до населението на европейските страни и неговата динамика. Тук ще се спрем на **състоянието и тенденциите** на развитие на населението на страните от Европа (страните-членки на ЕС, присъединяващите се страни – България и Румъния и кандидат-членките).

Целта е да се направи демографска характеристика на региона, да се очертаят негови специфични под-региони, в зависимост от динамиката на основните демографски процеси, както и да се потърсят факторите за съответната специфика. Специален акцент в този анализ се поставя върху мястото на България в европейската демографска картина, търси се мястото и приноса ѝ към общоевропейските тенденции и процеси в областта на населението.

1. Съвременно състояние на населението на европейските страни

По последни данни населението на европейските страни към 1 януари, 2006

1967 г. институциите на трите общности се сливат, за да се сформира *Европейска Общност*. През 1973 г. към ЕО се присъединяват Дания, Ирландия и Обединеното Кралство, през 1981 г. – Гърция, през 1986 г. – Испания и Португалия, и през 1995 – Австрия, Финландия и Швеция. С договора от Маастрихт (1992г.) се създава *Европейският съюз*, който замества Общността. Най-голямото разширение е през 2004 г.: още 10 държави се присъединяват към ЕС на 1 май, 2004: Кипър (гръцката част) Чешката република, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Малта, Полша, Словакия и Словения. На 1 януари 2007 към ЕС ще се присъединят България и Румъния, с което броят на страните-членки става 27. Страни-кандидатки към настоящия момент официално са: Хърватска, Турция и Бивша Югославска Република Македония.

г. все още расте. По-подробна информация за броя на населението на европейските страни към 1.01. 2006 г., както и за естественото и миграционното движение през 2005 г., е показана на *табл. 1*.

Страната в Европа с най-голямо население е Германия (82, 5 милиона към 1 януари, 2006 г. с отрицателен естествен прираст от –144, 4 хил. и положителен миграционен прираст от 79 хил. през 2005 г.). Следваща по брой на населението е Турция (71, 6 милиона), с естествен прираст от 911 хил. и нулева миграция (непосочена) за същата година. Следват Франция (62, 5 милиона с положителен естествен прираст от 275 хил. и 97, 5 хил. миграционен прираст), Обединеното Кралство (население от 60 милиона и положителен естествен прираст от 140, 6 хил. и миграционен прираст от 220 хил.) и Италия (население от 58, 5 милиона, отрицателен естествен прираст от -35 хил. и положителен миграционен прираст от 260, 6 хил.).

Общият брой на населението на 25-те страни от ЕС е 461, 5 милиона преди присъединяването на България (с население от 7, 8 милиона) и Румъния (с население от 21, 7 милиона), а заедно с населението на тези две страни (след присъединяването в началото на 2007 г.) броят ще стане около 490 милиона. Естественият прираст за ЕС за 2005 г. е 381, 3 хил., а нетната миграция 1650, 6 хил. В България и Румъния, двете присъединяващи се страни, естественият прираст е съответно - 42, 3 хил. и - 41, 1 хил. За България Евростат не разполага с данни за външната миграция и приема салдото за нула. В Румъния нетната миграция е -7, 2 хил. Виждаме, че естественият прираст е много близък в двете присъединяващи се страни. Румънското население, обаче, е около 3 пъти по-голямо от населението на България. Следователно нашето население “произвежда” 3 пъти по-интензивно относително намаление

(измерено с коефициент) в сравнение с румънското население. Основната причина за това е по-„старата“ възрастова структура на българското население, породена както от минали демографски процеси, свързани с демографския преход, така и от съвременните емиграционни процеси.

Графична представа за общия брой на населението на европейските страни² (страни-членки на ЕС, присъединяващи се и кандидат-членки) към 1 януари, 2006 г., ранжирани в низходящ ред, се дава от *фиг. 1*.

2. Тенденции на развитие на населението на европейските страни след 1960 г.

Както през последната година, така и за целия период след 1960 г., тенденциите на населението в повечето европейски държави, по отношение на общия му брой, като цяло са положителни (наблюдава се положителен прираст, т.е. нарастване на населението). До 1985 г. във всички държави има увеличение на населението; след тази година в част от държавите, включително и в България, тенденцията се променя, населението намалява. Тези тенденции са показани на графиките на *фиг. 2*.

Ако разгледаме по-внимателно тенденциите на прираст на населението на европейските страни, ще установим, че могат да се открият няколко групи от страни, в които тенденциите са сходни. Така например, в **страните от Западна Европа**: Австрия, Франция, Германия, Белгия положителната тенденция на растеж е характерна за целия период след 1960 г. (със съвсем малки изключения в началото на 80-те години на XX век). Особено изразена е тази положителна динамика във Франция,

където населението е нараснало с повече от 35% за 45-годишния период.

Подобни тенденции се наблюдават и в страните от **Северна Европа и Скандинавия** (Финландия, Нидерландия, Швеция, Дания, Обединено Кралство), които могат да бъдат отнесени към същата група държави с непрекъснат положителен прираст на населението. Сред тях се откроява Нидерландия като развиваща се най-динамично. В тази държава през 2005 г. населението е с над 40% по-голямо в сравнение с 1960 г., а във Финландия – с над 30%.

Друга група страни с положителна динамика са **южноевропейските**: Гърция, Италия, Испания, Португалия. Тенденциите тук са аналогични на тези, наблюдавани в западноевропейските и в Скандинавските страни – прирастът на населението е почти непрекъснато положителен (с малки изключения, отнасящи се до Португалия в първото десетилетие на периода: 1960-1970). Най-голям прираст през последните две десетилетия се наблюдава в Испания, а също и в Гърция. В Испания, например, през 2005 г. населението е с 40% по-голямо от размера му през 1960 г.

В страните, принадлежащи към региона на **Централна и Източна Европа**³, тенденциите са по-различни. В тези страни в първите две десетилетия на периода след 1960 г. се наблюдава растеж, а във втората – спиране на

² Данните са от: Population in Europe 2005: first results. Statistics in Focus. Eurostat, 2006.

³ *Централна и Източна Европа* е термин, отнасящ се до бившите европейски социалистически страни. В нашия анализ в този регион се включват: страни от Балканския регион (без Гърция), страни от Централна Европа (Чешка република, Унгария, Полша, Словакия), а също и страните от бившия Съветски съюз, наименовани тук "Източна Европа (Руска Федерация, Украйна, Грузия, Литва, Латвия, Естония, Беларус и Молдова.) Целта на анализа е да се открият типичните белези за бившите социалистически страни, както и спецификата, която се налага върху тези белези поради принадлежността на страните към един или друг географски регион.

растежа, а в някои случаи и намаление на населението (отрицателен прираст). Типичен пример в това отношение **България**. За нашата страна е характерен твърде нисък прираст в началните две десетилетия – до средата на 80-те години (в сравнение с прираста в **Балканските страни**⁴ и страните от **Източна Европа**⁵); след 1985 г. започва тенденция на намаление на населението, която продължава и до днес, макар темповете на намаление да се забавят през последните години. Аналогични тенденции се наблюдават в Румъния, като разликата е, че в тази страна демографският растеж е по-голям до 1990 г., когато започва намалението на населението; съответно съвременните стойности са по-високи от тези в България. През 2005 г. населението на Румъния представлява близо 120% от това през 1960 г., докато за България то по-малко по брой спрямо 1960 г.

Друга европейска държава, в която съвременният брой на населението е близък до този през 1960 г., е **Унгария**. В тази страна, както и в Чешката република, демографската динамика е слаба, още от първите две десетилетия след 1960 г., а след 1980 г. тенденциите са към стабилизиране и дори към слабо намаление на населението. От друга страна, Словашката република и Полша показват тенденции на демографски растеж, които ги приближават до някои западноевропейски държави (с население нараснало над 130% спрямо 1960 г.) Този растеж обаче се е извършил до 1990 г.; след тази година се наблюдава застой или слабо намаление.

За сравнение ще покажем динамиката на населението в новосъздадените

държави от **бившия Съветски съюз** (Източна Европа). Демографската динамика в тези страни като цяло е подобна на наблюдаваната в България и Румъния: растеж до 1985-1990 г., след което настъпва период на намаление (отрицателен прираст). В сравнение с България, прирастът в тези държави, регистриран преди началото на намалението, е по-висок: най-висок е в Молдова (близо 150% през 1990 г. спрямо 1960 г.). В Литва прирастът през 1990 г. е 135% спрямо 1960 г.. В останалите държави прирастът е между 120 и 130 или малко над 130%. Трябва да се отбележи, че спадът започва средно 5 години по-късно в сравнение с България, а през последните години в повечето страни се наблюдава успокоение: прирастът се приближава към нула.

В заключение трябва да посочим, че всички европейски държави имат сходни характеристики на демографската динамика: тя е възходяща в началото на разглеждания период (след 1960 г.), а по-късно – след 70-т години на XX век тази динамика се успокоява, а в някои случаи се наблюдава намаление на населението (отрицателен прираст). Най-голямо намаление се наблюдава в страните от Централна и Източна Европа (след 1990 г.), а също в Балканските страни, включително и в България. В нашата страна тенденцията към намаление започва около 1985 г. във връзка с началото на емиграционните потоци, които имат двойно въздействие върху населението. Първо, чрез директно намаление на броя на населението и второ, чрез "влошаване" на възрастовата му структура (тъй като емигрантите най-често са млади хора), което от своя страна се отразява негативно върху раждаемостта и смъртността (а оттам и върху естествения прираст). Трябва да посочим също, че България е една от малкото европейски страни, в които

⁴ В Балканските страни са включени: България, Румъния, Сърбия и Черна гора (преди разделянето им), Словения и Македония.

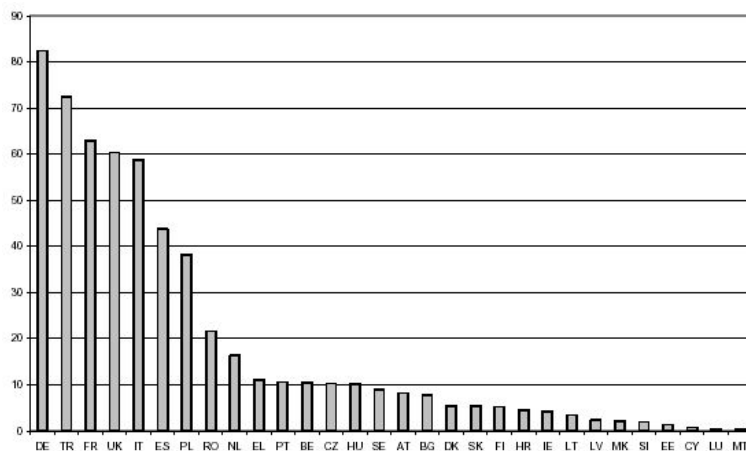
⁵ За описание на страните, включени в "Източна Европа", виж. бел. 3 под линия.

броят на населението понастоящем е по- | нисък от броя през 1960 г.
 Таблица 1: Динамика на населението на европейските страни през 2005 г. (хиляди)

Регион / Държава	Естествен прираст	Нетна миграция	Общ прираст	Население 1.1.2006
Европейски съюз (25)	381.3	1 650.6	2 044.7	463 523.4
Присъединяващи се държави към ЕС (2)	-83.4	-7.2	-90.6	29 329.0
Държави-кандидатки за членство в ЕС (3)	905.8	8.4	914.7	79 001.3
Съвет на Европа (46)	125.2	1 895.2	2 032.3	808 627.8
Държави-членки на ЕС				
Белгия	14.8	50.7	65.5	10 511.4
Чешка Република	-5.7	36.2	30.5	10 251.1
Дания	9.3	6.6	16.1	5 427.5
Германия	-144.4	79.0	-62.9	82 438.0
Естония	-3.0	0.0	-2.8	1 344.7
Гърция	2.5	40.0	42.5	11 125.2
Испания	78.6	651.3	720.2	43 758.3
Франция	275.1	97.5	367.6	62 886.2
Ирландия	33.6	53.4	99.8	4 209.0
Италия	-34.9	260.6	289.3	58 751.7
Кипър	2.8	14.4	17.2	766.4
Латвия	-11.3	-0.6	-11.8	2 294.6
Литва	-13.3	-8.8	-22.0	3 403.3
Люксембург	1.8	2.7	4.5	459.5
Унгария	-38.2	17.3	-21.0	10 076.6
Малта	0.7	0.1	1.7	404.3
Нидерландия	51.5	9.2	28.7	16 334.2
Австрия	3.0	49.2	59.4	8 265.9
Полша	-3.9	-12.9	-16.8	38 157.1
Португалия	1.9	38.4	40.3	10 569.6
Словения	-0.7	6.7	5.8	2 003.4
Словакия	1.0	3.4	4.4	5 389.2
Финландия	9.8	9.0	19.0	5 255.6
Швеция	9.6	27.1	36.4	9 047.8
Обединено Кралство	140.6	220.0	333.2	60 393.1
Присъединяващи се държави към ЕС				
България	-42.3	0.0 ¹	-42.3	7 718.8
Румъния	-41.1	-7.2	-48.3	21 610.2
Държави-кандидатки за членство в ЕС				
Хърватия	-9.3	8.2	-1.1	4 442.8
Бивша Югославска Република Македония	4.1	0.2	3.3	2 038.5
Турция	911.0	0.0 ¹	912.5	72 520.0
Други държави-членки на Съвета на Европа				
Албания	23.1	-8.9	14.2	3 149.1
Андора	0.6	1.1	1.7	78.5
Армения	11.1	-7.8	3.4	3 219.2
Азербайджан	89.9	-0.9	89.1	8 436.4
Босна и Херцеговина	0.2	0.0	0.2	3 848.7
Грузия	3.5	76.3	79.8	4 401.3
Исландия	2.4	3.9	6.3	299.9
Лихтенщайн	0.2	0.1	0.3	34.9

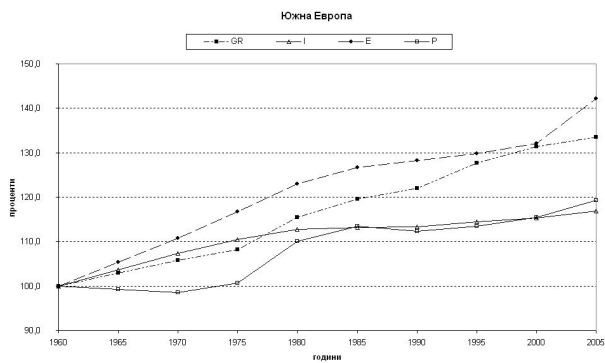
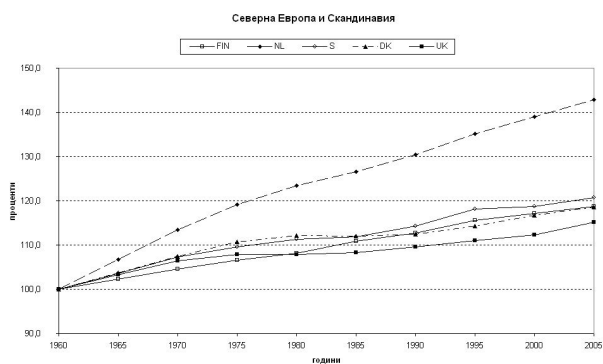
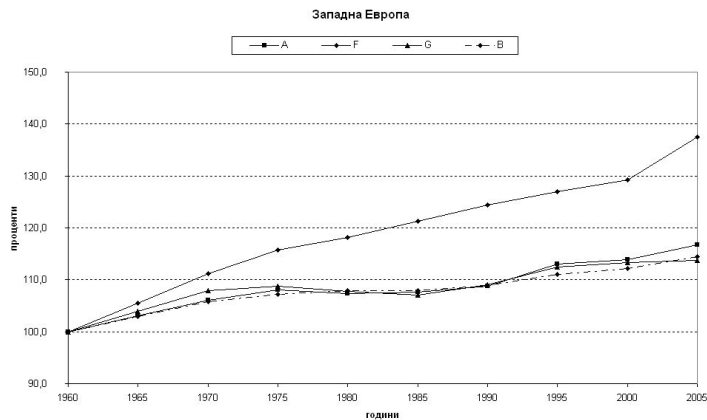
Молдова	-7.0	-3.6	-10.5	3 589.3
Монако	0.3	0.2	0.5 ^p	33.6 ^{s, p}
Норвегия	15.5	18.4	33.9	4 640.2
Руска Федерация	-846.6	125.9	-720.7	142 753.3
Сан Марино	0.1	0.3	0.3	30.0
Сърбия и Черна гора	-27.7	0.0 ¹	-27.7	8 051.3
Швейцария	11.8	33.9	44.0	7 459.1
Украйна	-355.9	4.6	-351.3	46 749.2
Кандидат-член на Съвета на Европа				
Беларус	-51.5	1.9	-49.5	9 750.5

**Фиг.1. Население на страните от Европейския съюз⁶ (страни-членки, присъединяващи се и кандидат-членки на ЕС) към 1.01.2006 г.
(в милиони)**

⁶ Данните са от: Population in Europe 2005: first results. Statistics in Focus. Eurostat, 2006.

Фиг.2. Динамика на населението в избрани европейски страни през 1960-2005 г.⁷

⁷ Данните тук и на следващите графики за 1960 - 2000 са взети от Recent Demographic Development in Europe 2004. Council of Europe, 2005. За 2005 г. данните са взети от Population in Europe 2005: first results. Statistics in Focus. Eurostat, 2006.

